

eluvaldkondades meestega võrdväärselt osaleda. Selline selgitus aitaks vastata eriti nooremate õpilaste poolt vahel esitatud küsimusele, miks on riigijuhid, poliitikud ja kirjanikud (eriti minevikus) valdavalt mehed.

- Arvestada sellega, et lisaks peavoolu ajaloo uurimises ning sellest tulenevalt ka õpikutes kesksel kohal olevatele poliitilise ja militaarajaloo valdkondadele on olemas ning nüüdseks juba ka laialdaselt uuritud (eelkõige välismaal) ka teisi ajaloovaldkondi, näiteks perekonnaajalugu ja isikuajalugu (sealhulgas autobiograafiad) ning sotsiaalajalugu, mis võimaldavad lisaks üldisele ajaloosündmuste tasandile liikuda üksikasjalikuma ning inimeste igapäevaelu tasandi suunas (inimeste lugu) ning seeläbi rohkem käsitleda naiste kogemust ajaloos ning samuti vaadelda ajalugu selle mitmekesisuses.** Näiteks on filosoof Nel Noddings esitanud küsimuse, miks on ajaloo õpetamisel olulisel kohal valdavalt militaarajaloo seotud tegelased ning sõdade alustajad ja pidajad (väga suures enamuses mehed), kuid samas ei ole käsitletud rahu eest seisjaid (Wineburg, 2001). Seega on poliitilis-militaarsfääri ebaproportsionaalselt suure esiletoomisega õpikutes ilmselgelt eelistatud vaid mõnda üksikut inimkogemuse valdkonda, jättes teised tähelepanuta. Kusjuures, sellise käsitluse juures ei jää kajastamata mitte ainult naiste tegevus, vaid tähelepanuta jäävad ka enamike meeste elud ja tegevus, kes ei tegelenud riigijuhtimise või sõjapidamisega. Tuleks aru saada, et ajalugu ei ole vaid „avalikul areenil toimunud poliitilise ja majandusliku progressi“ (Wineburg, 2001) lugu, vaid hõlmab väga mitmekesiseid valdkondi ning narratiive.

Kuna õpilastele (eriti noorematele) on kooliõpikud autoriteetsed teadmisteallikad, milles sisalduvaid andmeid ning nende struktuuri üldjuhul ei vaidlustata, siis jääb õpilastel ühekülgsustest ning naiste tegevust, kogemust ja panust välja jätvatest ajalooõpikutest ühekülgne ning kallutatud arusaam ajaloo ajaloost ning ajaloo protsessidest. Seetõttu lasub õpikute autoritel oluline vastutus kajastada ajalugu võimalikult mitmekesiselt, mitte keskendudes vaid ühe inimgrupi (elitaarsetel ühiskondlikel positsioonidel olevate meeste) tegevuste ja elualade käsitlemisele ajaloos.

- Mõista, et meie arusaam soost ja soorollidest mõjutab naiste ja meeste kujutamist ajaloonarratiivides.** Näiteks, kui õpikute autorite arusaam naise rollist on eelkõige traditsiooniline ning seostub valdavalt kodu ja privaatsfääriga, pidades samas mehi aktiivseteks tegutsejateks poliitikas ning muudes olulistes ühiskonnaprotsessides väljaspool privaatsfääri, siis on tõenäoline, et nad käsitlevadki naisi ning nende tegevust õpikutes vaid marginaalsetes ja traditsioonilistes rollides ning seda ka tänapäevases kontekstis. Seega võiksid õpikute autorid kriitiliselt hinnata ka enda eelarvamusi ja hoiakuid ning nende mõju õpikutesse valitavale materjalile.
- Pöörata tähelepanu soolisele tasakaalule ning meeste ja naiste kujutamiseviisidele õpikute pildimaterjalis.** Õpikute analüüsi tulemusena selgus, et lisaks vanemaid ajalooperioode illustreerivate piltidele, on ka tänapäevastel illustratsioonidel ning fotodel kujutatud valdavas enamuses mehi; naisi esineb vähe ning nad on marginaalsetes ning tihti stereotüüpsetes rollides. Selline kujutamiseviis aga ei peegelda piisavalt ajaloo ega elu mitmekesisust. Eriti lähiajaloo puhul on autoril vanemate ajalooperioodidega

võrreldes valida suurema ning mitmekülgsema pildimaterjali hulgast, kus esineb tunduvalt rohkem ja mitmekesisemates rollides naistegelasi.

- 6. Lisada ajalooõpikutesse või kasutada tunnis lisamaterjalina harjutusi, mis aitavad õpilastel paremini suhestuda ajalooliste sündmustega.** See soovitus on antud ka 2002. aastal ilmunud kogumikus *Soorollid õppekirjanduses*: "õpilastel, nii poistel kui tüdrukutel, on lihtsam leida võimalusi isiklikuks suhestumiseks sellises minevikukäsitusel, milles pööratakse sõdadest, vallutustest ning riiklikest tülidest enam tähelepanu minevikus elanud inimeste igapäevaelu käsitlemisele" (Järviste, 2002).

Hea näitena võib siinkohal tuua ülesande, kus õpilastel palutakse koguda materjali oma esiema või esiisa kohta (eluloolised andmed, peamised sündmused selle isiku elus, võimaluse korral tema kirjalikud ülestähendused või joonistused) ning võimalusel tuua kaasa esemeid, mis kuulusid esivanemale ning mida ta elu jooksul kasutas. Esivanema kohta kogutud eluloolised andmed seostatakse seejärel tema eluajal toimunud „suurte“ ajalooliste sündmustega ühiskondlikul areenil ning analüüsitakse, kuidas need sündmused võisid esivanema elukäiku mõjutada ning kuidas üldse kõik ajastule iseloomulik (kombed, väärtused, sündmused, elutingimused jne.) mõjutas esivanema elu. Harjutus annab tüdrukutele ja poistele võimaluse ajalooa isiklikumalt suhestuda ja paremini mõista üksikisiku üksiku ja üldise suhet ajaloos.

- 7. Vältida nii naiste kui meeste stereotüüpset kujutamist õpiku tekstis (sealhulgas keelendid ja väljendusviis) ja illustratsioonidel, samuti pöörata tähelepanu sellele, et tihti ei saa naisi ja mehi vaadelda suurte homogeensete gruppidega,** vaid tuleks arvestada soosiseseid erinevusi ning mitmete sotsiaalsete kategooriate (klassikuuluvus, rahvus, etniline päritolu jne.) samaaegset mõju inimeste eludele.

Soovitused valmisid ENUTi projekti „Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise Eesti haridussüsteemis“ raames. Projekti rahastas Avatud Eesti Fondi Vabaühenduste fond (VÜF fond on rahastatud Islandi, Liechtensteini ja Norra poolt EMP finantsmehhanismi ning Norra finantsmehhanismi vahendusel).

Kasutatud allikad

Järviste, L. (2002). Kuidas koostada tasakaalustatud ajalooõpikuid? *In: Mikk, Jaan (Ed.). Soorollid õppekirjanduses.* Tartu

Waaldijk, B. (1995). Of Stories and sources, feminist history. *In: Rosemarie Buikema and Anneke Smelik, eds. Women's Studies and Culture, A feminist introduction,* London: ZED-books, pp. 14-25

Wineburg, S. (2001). Historical Thinking and Other Unnatural Acts. Charting the Future of Teaching the Past. Philadelphia, Temple UP, 2001, pp. 113-136.

Lisa 1. Ameerika Ajalooassotsiatsiooni (*American Historical Association*) poolt avaldatud juhised ajalooõpikute koostamiseks, hindamiseks ja valikuks (2008)

Õpikute olulisusest ajaloo õpetamisel on juba ammu aru saadud. Tekstid käsitlevad erinevaid teemasid ja on suunatud erinevatele kooliastmetele ning samuti peegeldavad autorite eelistusi. Kuid samas peaks headel tekstidel olema ka teatud ühiseid omadusi, mis kehtivad üldjoontes kõigile materjalidele koolist ülikoolini. Kõigil haridussüsteemi astmetel kasutatavate õpikute hindamisel on oluline kasutada neid üldiseid kriteeriume koos teiste valikueelistustega.

Nagu öeldud, mängivad õpikud olulist rolli ajaloo õpetamisel alates algkoolist kuni ülikoolini. Nagu ka teistes valdkondades, pakuvad head õpikud kokkuvõtet kogu olemasolevast teabest põhilistel teemadel mingis teadmivaldkonnas ning on esitatud õpilastele sobivas vormis koos harjutustega, mis on suunatud vastavale õpilaste tasemele. Iga taseme ning teema kohta käivad õpikud võivad ja peavadki suuresti varieeruma.

On oluline, et õpetajatel oleks valikuvõimalusi esitatavate lähenemiste osas ning et neid kaasataks õpikute valiku protsessi. Õpetajad toovad õpikute valikusse asjakohast teadmist ja kogemust ning neil peaks olema võimalik valida erinevate võimaluste vahel lähtuvalt personaalsest huvist ja pühendumusest.

Koos vajadusega erineva lähenemisega õpikute järele on olemas teatud kriteeriumid, mis kirjeldavad iga taseme jaoks rahuldavat ajalooteksti. Kõige olulisem juhised, millest tulenevad spetsiifilisemad kriteeriumid, on see, et tekst aitaks kaasa headele tavadele ajaloo õppimisel.

Faktide katmine. Enamik õpikuid annab edasi peamiselt faktimaterjali. Olenemata teemast ning õpiku mahust, on faktimaterjali sissetoomisel alati valikuid selle kohta, milliseid olulisi ajalooandmeid võtta või välja jätta. Rahuldav ajalootekst märgib, millised on olnud peamised valikuprintsiibid, nõnda et kasutajad saaksid hinnata valikute valiidsust ja et neil oleks arusaam ka potentsiaalsetest lünkadest. Näiteks võib maailmaajalugu käsitlev tekst teatud varajaste perioodide või geograafiliste regioonide osa vähendada, kuid samas siiski vastata piisava kaetuse vajadustele; kuid valikupõhimõtted tuleks lühidalt ära märkida ja selgitada. Lisaks selgitustele ei saa õpikutes jätta tähelepanu pööramata ka info kallutatuse ja moonutamise probleemidele, mitte ainult esitatud materjali täpsuses, vaid ka peamiste teemade valikus.

Ajalooõpikute faktimaterjal peaks peegeldama selgesõnalist tähelepanu kronoloogiale. See tähendab, et õpik peaks aitama tuvastada mineviku ja oleviku vahelisi erinevusi ja sarnasusi ning peaks käsitlema sündmusi ja mustreid ajalises järjekorras. Edasijõudnute tasemetel peaks kronoloogia olema esitatud ka periodiseeringu aruteluga – läbi peamiste muutuste arutelu –, võimaldades kasutajatel aru saada valikutest, mida kasutati kronoloogilistes järjekordades suurte läbimurrete üle otsustamiseks.

Faktimaterjal peab toetuma ajakohasele ja aktuaalsele ajaloouurimusele. Olulised edasimineku ajaloo õpetamisel ja õppimisel tulenevad uurimispõhise teadmise süstemaatilise kasutusest. Regulaarsed kohandamised uue teadustöö valguses on õpikute täpsuse seisukohast üliolulised ning aitavad saavutada vajaliku tasakaalu erinevate inimgruppide ja teemade kajastuses. Igas heas ajalootekstis peaks olema kas või lühikesed viited võimalikuks lisalugemiseks, vastavalt kasutajate tasemele, kuid peegeldades samas aktuaalset ajaloouurimust.

Faktimaterjali esitus peaks olema tasakaalustatud, ning seda mitmes mõttes. See peaks käsitlema erinevaid inimgrupe (klassi, rassi ja soopõhiselt), selleks et anda edasi nii ühiseid kui ka erinevaid reaktsioone peamistele arengutele ajaloos. Gruppide kogemused tuleks integreerida üldisesse analüütilisse raamistikku ja narratiivi struktuuri, mitte käsitleda neid kui isoleeritud kõrvaltekste. Samuti peaks faktimaterjal kajastama inimkogemuse erinevaid aspekte (poliitilisi, sotsiaalseid, kultuurilisi jne) ning nende valdkondade vahelisi seoseid.

Õpikute sobivuse hindamisel on järjest olulisemaks saanud globaalsed perspektiivid. Loomulikult käsitleb maailmaajaloo tekst üksiku riigi ajaloo tekstiga võrreldes erinevat geograafilist ulatust. Siiski, igal juhul peaks tekst asetama kõik arengud mingisse suuremasse perspektiivi, tagades et piisavat tähelepanu on pööratud rahvusvahelistele trendidele ja jõududele, ning et peamised eristavad jooned, näiteks iga rahvusliku kogemuse puhul, saavad võrdleva käsitluse osaliseks.

Viimaks, faktimaterjali ei tohiks esitada vaid vasturääkivusi vältides. Tegelikult peaksid ajalooõpikud käsitlema teatud teemasid, mille üle käib debatt, ning aitama lugejatel tasakaalustada arusaamist erinevatest vaatenurkadest, pöörates tähelepanu ajaloolisele faktorile. Näiteks on iga ühiskonna ajaloos ning igas ajalooajaloolises oluliseks aspektiks religioon. Selle teema käsitlemine peab tihti tunnistama mitmesuguseid vaatepunkte, kuid teemale peab andma sobivat kaalu selle rolliga inimkogemuses.

Õpi- ja analüüsitehnikate arendamine

Isegi kui peamine rõhk on faktimaterjalil, peaksid ajalooõpikud aktiivselt arendama ka teisi õpитеhnikaid peale faktide meeldejätmise. Ajalootekstid ei tohiks olla liigselt koormatud suure materjali hulgaga, mis ei soodusta erinevaid harjutusi ja õpikogemusi. Andmete esitamine peab edendama võimet näha, kuidas ajaloolisi fakte saab kasutada ja kombineerida ladusa kirjaliku ja suulise argumentatsiooniga.

Õpikud peaksid soodustama kriitilist mõtlemist ning peaks sisaldama osi, mis aitavad õpilastel aru saada, kuidas hinnata erinevat tüüpe argumente ja tõlgendusi.

Õpikud peaksid sisaldama algdokumente (või tuginema nendele) ja teisi materjale, selleks et õpilased saaksid arendada oma oskusi, hinnates erinevat tüüpi andmeid ja nende võimalikku kallutatust, ning arendada argumenteerimist erinevatele tõendusmaterjalidele toetudes. Teksti osad, mis arutavad, kuidas ajaloolased jõudsid tekstis esitatud andmeteni ning kuidas erinevad hinnangud andmetele muutuvad ajaloolisteks vastuoludeks, aitavad õpilastel aru saada tõendusmaterjali kasutamisest.

Vastavalt õpitasele peaksid õpikud arendama võimet hinnata muutusi läbi aja, muutuste põhjuseid ja mõju ning jätkuvusi, mis eksisteerivad koos muutustega. Õpikud, mis vaid koondavad andmeid, olgugi et läbi aja, muutustel ja põhjuslikkusel peatumata, ei ole isegi algtasemele sobivad. Võrdlused ajaperioodide ja/või ühiskondade vahel arendavad õpilaste analüütilisi võimeid kõigil tasemel.

Sobivate õpi- ja analüüsitehnikate arendamiseks, alates võimest arendada andmetest argumente kuni hinnangu andmiseni ajaloolistele muutustele, peaksid ajalooõpikud nii palju kui võimalik

soodustama aktiivset õppimist, tõstatades teemasid ja küsimusi ning esitades erinevat tüüpi informatsiooni. Vältida tuleks toetumist vaid passiivsele vastuvõtmisele ning meeldejätmisele. Erinevatele tasemetele mõeldud õpikud peaksid õpilasi juhendama õpitehnikaid edendavate harjutuste, esseede, uurimisprojektide vmt kaudu ning kasutama ajaloolisi fakte vastamaks laiematele küsimustele. Õpikud ei tohiks edendada vaid faktidel põhinevat teadmiste kontrolli.

Teised kriteeriumid

Ajalooõpikud peaksid läbima retsenseerimisprotsessi, kuhu oleks kaasatud aktiivselt tegutsevaid ajalooõpetajaid ning uurivaid ajaloolasi. Õpikute valikul peaks kasutama õpikute kriitilist analüüsi professionaalsetes ajakirjades. Kui õpik on tunnistatud sobivaks, peaks seda hindama heade ajalooõpetamise tavade edendamise efektiivsuse seisukohalt. Ajalooõpikud peaksid ka kasutama uurimistulemusi ajalooõppimise kohta, sealhulgas infot peamiste õpilaste õpimustrite kohta ning ajalooõppimise võimekuse arengu kohta.

Kuigi vahel on sobilik koostada ajalootekste üksnes kindlat sihtrühma silmas pidades, tuleks neid sageli hinnata ka kohandamise seisukohast erineva koolikonteksti ja erinevate ressursside tasemega või võimalusega kasutada neid lisamaterjalidena. Seetõttu peaks õpikud sisaldama erinevat tüüpi materjale ja harjutusi.

Efektiivsel ajalooõppimisel on mitu eesmärki. Selle kõige olulisem eesmärk, mida iga õpik peaks edendama, et vastata sobivuse kriteeriumile, on valmistada õpiku kasutajaid ette vastu võtma uut infot ja uut tüüpi ajaloolisi arenguid (sealhulgas arengud tänapäeva ajaloos) ning suurendama mõistmise ja analüüsi oskust.

Allikas:

American Historical Association (2008). *Guidelines for the Preparation, evaluation, and selection of history textbooks*, <http://www.historians.org/teaching/policy/textbookevalguide.htm> (viimati muudetud 7. juuli 2008)

Lisa 2. Õppekirjanduse koostamise kriteeriumid (Osa III. Sotsiaalsed küsimused: sugude võrdsus) (Keelekümbluskeskus 2002)

1. Õppematerjalid peaksid peegeldama tasakaalu meeste/poiste ja naiste/tüdrukute vahel nii aktiivsetes rollides kui erinevates vanuserühmades. Suhe 50:50 peaks kehtima nii sisu kui illustratsioonide puhul.
2. Mõlemat sugupoolt peaks näitama erinevate, iseseisvate tegevuste juures, samuti liidrirollis.
3. Kodustes oludes, majapidamistöid tegemas või lastega tegelemas peaks kujutatama võrdselt nii mehi kui naisi. Võimalust positiivselt kujutada üksikvanemat ei tohiks alahinnata.
4. Kui kujutatakse hulka inimesi, peaks arvestama, et tegelikkuses on osa naisi meestest pikemad.
5. Naisi peaks näitama sama otsustusvõimelistena ja vaimselt tugevatena kui mehi, nii et ka nemad võiksid olla lapsele eeskujuks. Samas peaks mehi vahetevahel kujutama ka hoolitseja ja kaitsja rollis. Tunnustus tööl käivatele emadele ja kodustele isadele võiks olla märgatav nii tekstis kui pildis.
6. Sõnu, mis näitavad isiku sugu, tuleks vältida (eesistuja, mitte esimees, lennusaatja, mitte stjuardess; näitleja, mitte näitlejanna; postiljon, mitte postimees).
7. Laste mängu kujutades tuleks silmas pidada, et poisid ei mängiks ainult traditsiooniliselt "poiste" ja tüdrukud nii-öelda "tüdrukute" mänguasjadega.
8. Tuleks vältida lapsepõlve stereotüüpe: tüdrukurüplik, memmepoeg, riiukukk, müürill jne.
9. Kõikvõimalikke tundeid nagu hirm, õud, ängistus, viha, kurbus, kiindumus, julgus, leebus, või õrnus kujutades ei tohiks unustada, et neid tunnevad kõik inimesed soole vaatamata.
10. Kirjeldama peaks tõelist sõprust sugude vahel.
11. Naised, ükskõik mis rassi nad esindavad, peaksid olema kaasa haaratud sündmuste ja taotluste peavoolu, toimugu tegevus minevikus või olevikus. Nad ei tohiks mõjuda juhuslike pealtvaatajatena või ainult vaadatuna meeste vaatepunktist.

Allikas:

Keelekümbluskeskus (2002). *Õppekirjanduse koostamise kriteeriumid. III. Sotsiaalsed küsimused. D. Sugude võrdsus.*

http://www.kke.ee/index.php?lang=est&pages_ID=64&menus_ID=7&active_link_ID=45&mark=0